

Z ŻYCIA PTB

POLISH BOTANICAL SOCIETY NEWS

„CZWARTKI BOTANICZNE” KRAKOWSKIEGO
ODDZIAŁU PTB

W PIERWSZYM KWARTALE 1997

„Botanical Thursdays” of the Cracow Division of the
Polish Botanical Society, 1st quarter of 1997

Na pierwszym posiedzeniu, które odbyło się 16 stycznia, dr Józef Mitka przedstawił referat „Scenariusze przekształceń szaty roślinnej pod wpływem przewidywanego ocieplenia klimatu Ziemi”. W tydzień później dr Ryszard Plackowski (WSP Kielce, Wydział Zamiejscowy Piotrków Trybunalski) podzielił się z zebranymi wrażeniami z Sympozjum Orchideologicznego w Grenoble. Wyniki prac inwentaryzacyjnych, przeprowadzonych przez badaczy różnych specjalności z ośrodka naukowego Krakowa w latach 1993–1996 w Bieszczadzkiem Parku Narodowym, stają się często tematem „posiedzeń czwartkowych”. Tym razem dr hab. Stefan Skiba (Zakład Gleboznawstwa i Geografii Gleb Instytutu Geografii UJ) zreferował 30 stycznia zagadnienie „Pokrywa glebowa BdPN i związki pomiędzy glebami i roślinnością”. Po przerwie semestralnej, 20 lutego, dr Maria Zajac przedstawiła aktualny stan prac nad atlasem rozmieszczenia roślin naczyniowych województwa krakowskiego w referacie pt. „Rezultaty badań fitogeograficznych w województwie krakowskim za ostatnie cztery lata”. W następnym tygodniu gość ze Szczecina, prof. dr hab. Andrzej Witkowski (Uniwersytet Szczeciński, Instytut Nauk o Morzu), wygłosił referat „Zastosowanie okrzemek w badaniach paleoekologicznych i stratygraficznych osadów późnego plejstocenu i holocenu basenu Morza Bałtyckiego”, a dr Konrad Wołowski przedstawił doniesienie „Nowy gatunek euglenin: *Trachelomonas alabamensis*”. Marcowe posiedzenia zaangażował dr Wojciech Różański (Katedra Botaniki Leśnej i Ochrony Przyrody, AR) referatem „Wykorzystanie ekologicznych liczb wskaźnikowych w diagnozowaniu siedlisk leśnych”. Następnym tematem z cyklu „bieszczadzkiego” było wystąpienie w dniu 13 marca prof. dr hab. Stefana Michalika i mgra Adama Szarego „Zespoły leśne Bieszczadzkiego Parku Narodowego”.

ślin Wydziału Rolniczego AR) pt. „Nowe spojrzenie na mechanizmy mrozoodporności u roślin zielnych”

Józef MITKA

ZEBRANIE SEKCJI HISTORII BOTANIKI PTB
(KRAKÓW, 24 KWIETNIA 1997)Meeting of the Section of History of Botany of the
Polish Botanical Society (Kraków, 24 April 1997)

W dniu 24 kwietnia 1997 roku w sali konferencyjnej Instytutów Botaniki UJ i PAN odbyło się zebranie Sekcji Historii Botaniki PTB połączone z posiedzeniem Oddziału Krakowskiego PTB. Referat pt.: „Słowo o hrabim Leszczycu-Sumińskim” wygłosił dr Cezary W. Domański z Instytutu Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Prelegent w zajmujący sposób przedstawił wyniki swych kilkunastoletnich żmudnych badań nad biografią odkrywcy rozmażania płciowego paproci. Skorygował błędną datę jego urodzenia, podał wiele innych, dotychczas nieznanych szczegółów z jego życia oraz najwcześniejszej recepcji dokonanego odkrycia. Zaprezentował również domniemany portret H. Leszczyca-Sumińskiego.

Referat poprzedziła prezentacja najnowszych nabytków Muzeum Botanicznego i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ): dokumentów związanych z Józefem Rostafińskim, oraz z historią Zielnika UJ.

Piotr KÖHLER

VARIA

XIII KONKURS DENDROLOGICZNY „ZNAM
DRZEWA I KRZEWY”13th Dendrological Competition „I know trees and
shrubs”

W dniu 14 października 1996 r. odbył się w Łodzi XIII Konkurs Dendrologiczny dla młodzieży szkół podstawowych i średnich „Znam drzewa i krzewy”.

Organizatorami konkursu byli:

– Sekcja Dendrologiczna Polskiego Towarzystwa
Botanicznego, Instytutu Botaniki im. J. Dyakowskiej
Katedry Botaniki Uniwersytetu Łódzkiego,– Liga Ochrony Przyrody Zarządu Okręgu w Łodzi.
– Towarzystwo Konkursu nie było łatwe i wykraczało

Prelegentem referatu „Scenariusze przekształceń szaty roślinnej pod wpływem przewidywanego ocieplenia klimatu Ziemi” był dr Józef Mitka z Instytutu Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

poza podstawowy program nauczania biologii w szkołach podstawowych i średnich. Wzorem lat ubiegłych konkurs odbywał się w dwóch etapach:

I etap, pisemny – obejmował test, złożony z 52 pytań z zakresu morfologii, geografii, ekologii i ochrony dendroflory;

II etap, praktyczny – polegał na rozpoznaniu w terenie 41 okazów drzew i krzewów, należących do różnych taksonów.

Za prawidłowo udzielone odpowiedzi można było uzyskać maksymalnie 210 punktów. Do konkursu przystąpiło 41 uczniów, reprezentujących następujące szkoły: podstawowe nr 14, 45, 120, 123 i 198; licea ogólnokształcące nr: I, XII, XXV, XXXII.

Podobnie jak w latach ubiegłych, z uwagi na znaczną różnicę wieku i wykształcenia, klasyfikacja uczniów przebiegała w dwóch grupach – uczniowie szkół podstawowych (14) i liceów ogólnokształcących (27).

Jury konkursu w składzie: prof. nadzw. dr hab. Janusz Hereźniak – przewodniczący, mgr Barbara Lech, dr Jan T. Siciński, mgr Andrzej Grzyl i mgr Jeremi Kołodziejek, na podstawie łącznej liczby punktów uzyskanych przez uczestników z obu etapów zmagani wyłoniło laureatów konkursu, oraz przyznało nagrody indywidualne i zbiorowe.

Lauretami zostali – w grupie szkół podstawowych:

1. Maciej Rogacki – Sz. P. nr 198 – 196 pkt.
2. Ewa Hornicka – Sz. P. nr 123 – 174 pkt.
3. Magdalena Raczynska – Sz. P. nr 120 – 169 pkt.;

w grupie szkół licealnych:

1. Piotr Kapusta – XXXII LO – 182 pkt
2. Piotr Lewiak – XXXII LO – 179 pkt.
3. Agata Drabek – I LO – 172 pkt.

Jury przyznało również 11 wyróżnień za osiągnięte wyniki i udział w 2 etapie konkursu.

Oprócz nagród indywidualnych, przyznane zostały również nagrody zbiorowe. Za zajęcie pierwszego miejsca w klasyfikacji zespołowej przyznawana jest od lat przechodnia nagroda honorowa – w postaci statuetki żubrów – ufundowana przez Sekcję Dendrologiczną PTB, którą w tym roku przyznano zespołowi uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 198, prowadzonemu przez mgr Macieja Mamińskiego. Ekipa ta uzyskała łącznie 523 pkt. Drugą nagrodę zespołową w grupie szkół podstawowych otrzymała szkoła nr 45, prowadzona przez mgr Annę Łazińską, uzyskując 465 pkt. W grupie szkół licealnych pierwszą nagrodę zespołową przyznano reprezentacji XXXII LO, prowadzonej również przez mgr M. Mamińskiego, które osiągnęło 521 pkt.

Wszystkie nagrody i wyróżnienia – w postaci wartościowych książek – ufundował Zarząd Okręgu

Ligi Ochrony Przyrody w Łodzi, dzięki pomocy finansowej Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi. Zostały one uroczyście wręczone podczas zebrania Polskiego Towarzystwa Botanicznego w gmachu Biologii Uniwersytetu Łódzkiego, podczas którego prof. dr hab. Jerzy Tumiłowicz wygłosił niezwykle interesujący referat, ilustrowany licznymi przeźrocami, pt. „Lasy, drzewa i krajobrazy Chin Środkowych”.

Jeremi KOŁODZIEJEK

ODKRYCIE PRZYPUSZCZALNYCH POZOSTAŁOŚCI NAJSTARSZEGO POLSKIEGO ZIELNIKA KRÓLEWNY ANNY WAZÓWNY (XVII w.)

Discovery of the supposed remains of the first Polish herbarium of the King's daughter Anna Vasa (17th century)

Sztuka zielnikarstwa zrodziła się w renesansowej Italii, gdzie działał pierwszy kolekcjoner roślin i miłośnik zielników, Luca Ghini (ok.1500–1556), profesor uniwersytetów w Bolonii i Pizie. W muzeach i instytutach botanicznych przetrwało kilkadziesiąt kolekcji roślin, sporządzonych w XVI, XVII i XVIII w. Największą wartość z taksonomicznego punktu widzenia mają zbiory Linneusza, liczące ok.16 tys. okazów, zachowane głównie w Londynie, a także w Sztokholmie, Uppsali i Paryżu [11]. Burzliwe dzieje środkowej Europy sprawiły, że na naszych ziemiach przetrwało niewiele zielników sprzed 1800 r. Inwentarz tych zabytków obejmuje głównie zbiory, które bezpowrotnie przepadły w ciągu wieków. Na czele tej „listy strat” znajduje się pierwsza (lub jedna z pierwszych) polska kolekcja zasuszonych roślin, sporządzona przez królową Annę Wazównę, siostrę Zygmunta III, fundatorkę druku *Zielnika* (1613) Szymona Syreniusza. Podjęte ostatnio badania nad pracą Syreniusza, połączone z przejrzaniem większości egzemplarzy zachowanych w Polsce, przyczyniły się do odkrycia przypuszczalnych śladów sławnego zielnika królowej.

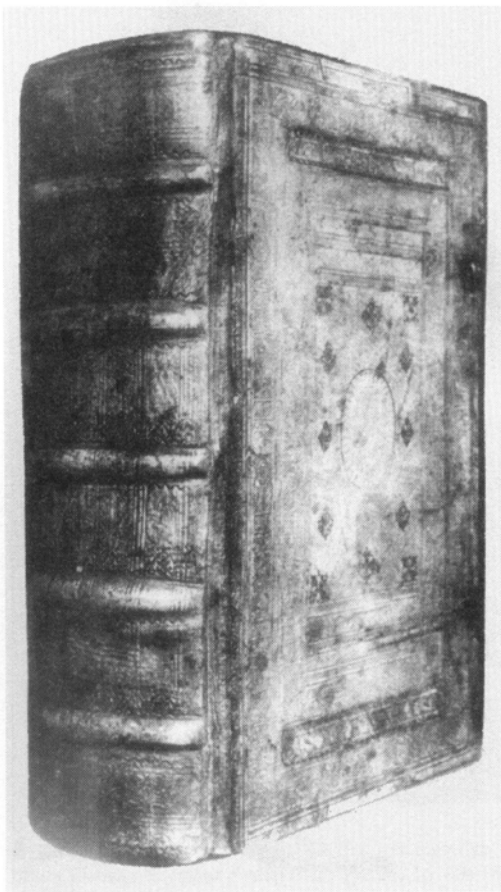
ANNA WAZÓWNA – PIERWSZA POLSKA MIŁOŚNICZKA ROŚLIN

Królowna Anna Wazówna (1568–1625), córka Katarzyny Jagiellonki i króla szwedzkiego, Jana III Wazy, mieszkała od 1598 r. w Polsce, początkowo na dworze starszego brata, Zygmunta III Wazy, później we własnych rezydencjach, w Golubiu i Brodniczy.

Nieprzeciętnie utalentowana, władająca sześcioma językami, obdarzona błyskotliwym umysłem, należała niewątpliwie do najwybitniejszych kobiet ówczesnej Rzeczypospolitej. Jak pisze wydawca jej listów, Stanisław Koczorowski: „z powodu [...] zainteresowania [...] botaniką, królowę szwedzką śmiało nazywać można królową botaniki polskiej” [6: 298]. Pasje przyrodnicze wyniosła z rodzinnego domu, ojciec jej bowiem był miłośnikiem natury, podobnie jak brat, który amatorsko zajmował się sadownictwem, a w swych ogrodach własnoręcznie pielęgnował kwiaty. Kultuwując rodzinne tradycje, królowa Anna założyła rozległy ogród wokół golubskiego zamku, gdzie uprawiała z zamiłowaniem zioła lecznicze, z których sama przyrządzała lekarstwa [8: 133–134]. Interesowała się również alchemią. Do pogłębienia jej zamiłowań botanicznych przyczynił się niewątpliwie nadworny lekarz, Gabriel Joannicy (ok. 1565–1613), profesor botaniki lekarskiej krakowskiej wszechnicy, wykształcony w Padwie. Do historii nauki przeszła Anna Wazówna dzięki sfinansowaniu druku dzieła Syreniusza oraz katalogu roślin okolic Krakowa opracowanego przez Joannicego [5]. Obydwie prace są jej dedykowane. Sporządziła też kolekcję zasuszonych roślin, jedną z pierwszych w środkowej Europie. Wiadomość tę podają zarówno jej biografowie, jak i badacze historii naszych zbiorów przyrodniczych [1: 257–258; 2: 397; 4: 251; 6: 298; 7: 86; 9: 20; 10: 245]. Zielnik ten miał być przez długie lata przechowywany w bibliotece Radziwiłłów w Nieświeżu, aż do czasu jej skonfiskowania przez Rosjan w 1772 r. [3: 10]. Nie zachowały się żadne szczegółowe informacje o królewskim zielniku, nieznane też były dotychczas jego dalsze losy.

EGZEMPLARZ DZIEŁA SYRENIUSZA W POZNAŃSKIM TOWARZYSTWIE PRZYJACIÓŁ NAUK A ZAGINIONY ZIELNIK ANNY WAZÓWNY

Zbadanie jednego z egzemplarzy drukowanego *Zielnika* Syreniusza, zachowanego w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (sygn. III 5162), pozwala na wysunięcie hipotezy, że jest on pozostałością sławnego zbioru królowy. Egzemplarz ten wyróżnia się już na pierwszy rzut oka, dzięki wspaniałej oprawie, wykonanej z białej skóry, tłoczonej w ornamenty roślinne i postacie świętych (Ryc. 1), oraz rycinom, ręcznie kolorowanym przez ilustratora wysokiej klasy (Ryc. 2). Na początku *Zielnika* wklejonych jest 8 stron rękopisu zawierającego historię egzemplarza (Ryc. 3), a także czterostronicowy akt darowizny druku Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół

Ryc. 1. Egzemplarz *Zielnika* (1613) Szymona Syreniusza (Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, sygn. III 5162), spreparowany w okresie 1830–1840 z luźnych kart, które pierwotnie wchodziły prawdopodobnie w skład zielnika zasuszonych roślin królowy Anny Wazówny.

Fig. 1. A copy of *Zielnik* [The Herbal] (1613) by Szymon Syreniusz (Library of the Poznań Scientific Society, library number III 5162), prepared in 1830–1840 from the loose leaves, on which the plants used to be glued by the King's daughter Anna Vasa.

Nauk. Dzieje księgi, zatytułowane „Historia tego Egzemplarza *Zielnika* Szymona Syreniusza” spisał jej były właściciel, Ludwik Bierkowski (1801–1860), profesor chirurgii Uniwersytetu Jagiellońskiego, organizator Muzeum Anatomiczno-Patologicznego, a jednocześnie znany bibliofil [12]. Rękopis opatrzony jest adnotacją: „Pisałem w Krakowie, w rocznicę urodzin moich dnia 16 Sierpnia 1840 r.”

Ryc. 2. Fragment strony z poznańskiego egzemplarza *Zielnika* (1613) Syreniusza, z ręcznie kolorowaną ryciną mandragory (*Mandragora* sp.). Pierwotnie na marginesach druku znajdowały się przyklejone okazy zasuszonych roślin. Poszczególne karty tekstu przełożone były arkuszami czystego papieru z przyklejonymi okazami roślin.

Fig. 2. A fragment of page of the Poznań copy of Syreniusz's *Zielnik* [The Herbal] (1613) with hand-coloured drawing of mandragora (*Mandragora* sp.). On the margins of the printed pages the dried plants had been glued. The pages had been interleaved by the sheets of papers with specimens of glued plants.

Poniżej przytoczono w skrócie oryginalny tekst historii egzemplarza, ponieważ przynosi on nieoczekiwane, rewelacyjne wręcz fakty.

„Będąc w Wilnie w roku 1830 [...] nabyłem od tamecznego Profesora Chirurgii P. Porcyanko [...] nad-

zwyczaj rzadki, ale bardzo niekompletny egzemplarz *Zielnika* Syreniusza. Egzemplarz ten umieszczony był w pięciu wielkich tekach pergaminowych (każda księga w osobnej) [zawierających liczne fascykuly, złożone ze stron druku przełożonych czystym papierem]. Arkusze zielnika były zupełnie nowe, bynajmniej nie obrzynane, bez śladu szwów na grzbiecie, a zatem dowód najlepszy, że nigdy nie były oprawne. [...]. Wszystkie rośliny były bardzo starannie iluminowane, ale na wielu kartach nieco wypełnione, [...] pobrudzone i poplamione wkładanymi przez kogoś pomiędzy karty roślinami świeżymi, naturalnymi, które zapewne pomiędzy nimi zasuszano. Na marginesach papieru były suche rośliny przyklejone. Tytułu, przedmowy Gabriela Joannicego, rejestru przodkowego brakowało zupełnie [...]. Widać, że ktoś z tego arcypięknego egzemplarza ręką świętokradczą i barbarzyńską powyberał [...] karty dla uzupełnienia innego. Profesor Porcyanko otrzymał ten egzemplarz w darze od pewnego plebana w małym miasteczku na Litwie w roku 1822, dowiedziawszy się od niego tylko tyle, że ten egzemplarz pochodzi od jego dziada, który był niegdyś zawiadowcą biblioteki Radziwiłłów w Nieświeżu. Być więc bardzo może, a nawet wielkie jest prawdopodobieństwo, że ten egzemplarz pochodzi z biblioteki Nieświejskiej. Zdaje się, że ten egzemplarz, w swoim rodzaju jedyny, musiał być dla kogoś bardzo wysoko cenionego umyślnie z tak wielką pracą sporządzony, na klejowym papierze odtłoczony, a potem jak najstaranniej iluminowany; może być nawet, że przez samego wydawcę Gabriela Joannicego Królowej Annie, której to dzieło przypisał [...]. Śniadecki Jędrzej, który ten egzemplarz u Porcyanki oglądał i ze mną o nim mówił, był takiego zdania. [...].”

W dalszej części rękopisu Bierkowski mówi, w jaki sposób zlikwidował pergaminowe teki, oderwał zasuszone rośliny i z pietyzmem odtworzył cały egzemplarz drukowanego *Zielnika*, uzupełniając brakujące karty z innych ksiąg, konserwując zniszczone iluminacje, wreszcie – oprawiając całą spreparowaną przez siebie księgę w starą oprawę pochodzącą z innej książki „od antykwarza Żyda kupionę”, z kłamrami, nabytymi od Ambrożego Grabowskiego. Z dzisiejszego punktu widzenia zniszczenie pierwotnej kompozycji niepowtarzalnego zabytku, jakimi były owe pergaminowe teki zawierające obok drukowanego tekstu – również okazy zielnikowe – jest prawdziwym barbarzyństwem. Dobrze jednak, że Bierkowski opisał całą historię powstania egzemplarza, o którego wartości był głęboko przekonany. Jako bibliofil cenił przede wszystkim starodruk, nie zdając sobie sprawy z wartości kolekcji o charakterze przyrodniczym. Rękopis

kończy słowami: „skreśliwszy [...] historię pochodzenia [...] tego egzemplarza Zielnika Syreniusza, pozostaje mi tylko upraszać każdego, komu się on kiedyś do rąk [...] dostanie, aby go [...] jakby klejnot jaki ojczysty pielęgnował i szanował [...] jakby księcia jakiego spomiędzy ksiąg polskich lekarskich [...]”.

Na podstawie powyższego opisu można odtworzyć poszczególne etapy dziejów niecodziennego zabytku:

1. XVII w. – jeden z egzemplarzy drukowanego Zielnika Syreniusza spreparowany został jako swoista „matryca” do zbierania roślin. Każda z pięciu ksiąg dzieła tworzyła osobny, oprawny w pergamin fascykuł, złożony z kart druku, przełożonych czystym papierem. Na pierwszej stronie pierwszej księgi, znajdowała się ozdobna, iluminowana dedykacja (zniszczona przed 1830 r.), a każda z rycin roślin zamieszczonych w drukowanym tekście Syreniusza była ręcznie kolorowana. Według hipotezy L. Bierkowskiego i J. Śniadeckiego Zielnik został spreparowany przez wydawcę Gabriela Joannicego dla fundatorki druku, królowny Anny Wazówny. Być może Joannicy, wychowanek Uniwersytetu Padewskiego, gdzie w czasie jego studiów rodziła się sztuka zielnikarstwa, chciał w ten sposób zachęcić Annę do zbierania roślin. Prawdopodobnie „Zielnik” znalazł się pierwotnie w zamku Anny, w Golubiu, gdzie (jak twierdzą jej biografowie) zebrała swoje herbarium roślin leczniczych. Być może to właśnie jej ręką na marginesach drukowanego tekstu oraz na pustych kartach przyklejone zostały okazy zasuszonych roślin.

2. XVIII w. – zielnik trafił do księgozbioru Radziwiłłów w Nieświeżu (świadczą o tym notatki autorów staropolskich o przechowywaniu tam herbarium królowny).

3. Ok. 1772–1822 – Ok. 1772 r., po zniszczeniu (częściowym wywiezieniu do Rosji) księgozbioru Radziwiłłów, zielnik ocalony został przez bibliotekarza, który zabrał go do domu, a następnie przekazał w spadku członkom swej rodziny. Jak pisze Bierkowski, spadkobiercy bibliotekarza nie docenili wartości zabytku, ponieważ w tym czasie zaczęto wycinać z druku poszczególne karty, zniszczono również pierwszą stronę pierwszego tomu, zawierającą dedykację.

2. 1822–1830 – zielnik, подарowany przez spadkobiercę nieświeskiego bibliotekarza profesorowi chirurgii Wileńskiej Szkoły Głównej, przechowywany był w Wilnie.

3. 1830–1876 – zielnik, zakupiony w 1830 r. przez Ludwika Bierkowskiego, profesora chirurgii Uniwersytetu Jagiellońskiego, znalazł się prawdopodobnie w jego prywatnym domu w Krakowie. Bier-

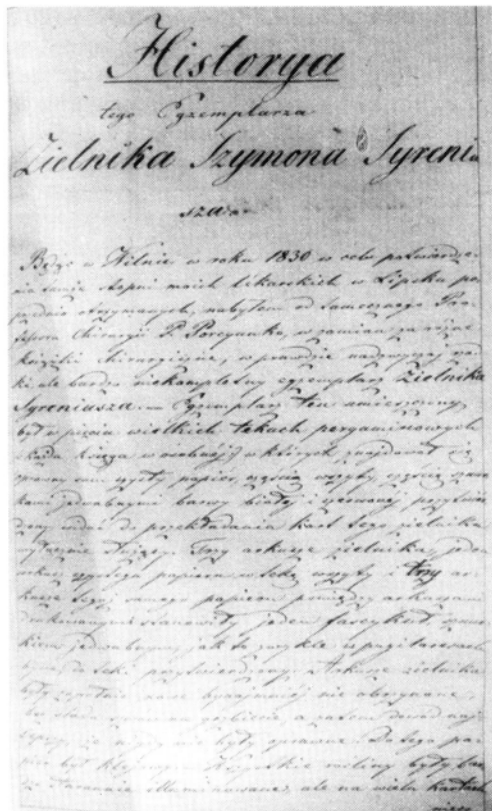

Fig. 3. Pierwsza strona rękopisu pt. „Historia tego Egzemplarza Zielnika Szymona Syreniusza”, spisana 16 VIII 1840 przez Ludwika Bierkowskiego.

Fig. 3. The first page of the manuscript entitled „History of this copy of Szymon Syreniusz’s „Zielnik” [The Herbal]” written by Ludwik Bierkowski on 16 VIII 1840.

kowski, jak wiemy z jego własnego opisu, dokonał bezpowrotnego zniszczenia zabytku. Dążąc do rekonstrukcji unikatowego już w tym czasie starodruku Syreniusza, zlikwidował oprawne w pergamin księgi, odkleił i wyrzucił zielnikowe okazy roślin, a pozostawił jedynie pierwotną „matrycę” zbioru – czyli drukowane karty Zielnika, które zakonserwował i oprawił w formie księgi.

4. Od dnia 20 VI 1876 – do dnia dzisiejszego. Po śmierci Ludwika Bierkowskiego, jego syn, Kazimierz, przekazał dzieło Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, gdzie księga znajduje się obecnie. Zachowana jest w doskonałym stanie, a ręcznie kolorowane ryciny (unikatowe w Polsce) utrzymały wspaniałą żywość barw. Przeglądając karty księgi,

którą Bierkowski zdołał całkowicie upodobnić do innych egzemplarzy Syreniusza, nie znajdujemy, niestety, żadnych wpisów ani uwag, które potwierdzałyby rewelacyjną tezę (pojedyncze, trudno czytelne glosy dotyczą głównie nazw gatunków). Po usuniętych okazach zasuszonych roślin pozostały tylko plamy na niektórych kartach.

Powyższa, dość prawdopodobna hipoteza, wymaga dalszych badań. Być może w archiwach rosyjskich, gdzie zapewne przetrwały ślady z nieświeskiego księgozbioru Radziwiłłów, znajdują się jeszcze inne materiały dotyczące historii legendarnego zielnika pierwszej polskiej miłośniczki botaniki.

LITERATURA

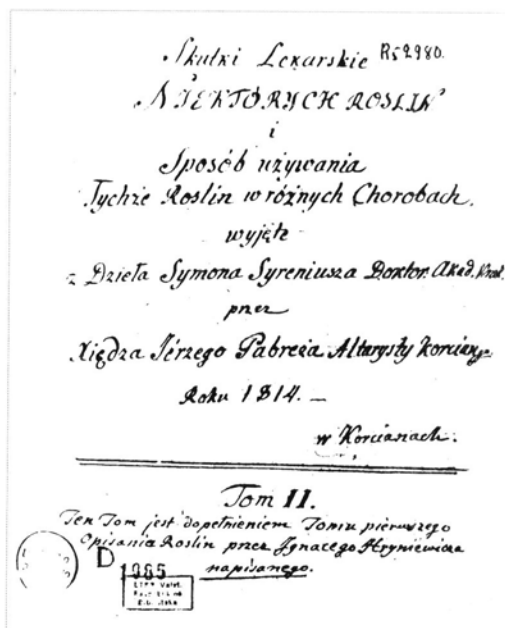
- [1] [ANONIM] 1779. Janociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. Vol. 2, M. Groellium, Varsoviae et Lipsiae, ss 14 nb., 304.
- [2] BENTKOWSKI F. 1814. *Historia literatury polskiej*. T. 2, Nakł. Zawadzkiego, Warszawa-Wilno, ss. XII, 830.
- [3] CHWAŁEWSKI E. 1927. *Zbiory polskie*. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości. T 2, Wydawn. J. Mortkowicza, Warszawa-Kraków, ss. 560.
- [4] HRYNIEWIECKI B 1945. Pierwsze pomysły muzeum przyrodniczego w dawnej Polsce. *Nauka i Sztuka* 1: 249–270.
- [5] JOANNICIUS G. 1616. *Plantarum Cracoviensium indicem proprium latine confectum: Serenissimae Principi, Dominae Annae Infantae Sveciae oblatum*. Cracoviae in Officina Andreae Petricovii, Anno Domini 1616 (druk zaginiony, cytat wg CHMIELIŃSKIEJ M. 1954: *Polska bibliografia ziołarstwa*. Warszawa, s. 47).
- [6] KOCZOROWSKI S. P. 1922. Dziesięć listów Anny Wazówny (1603–1620). *Reformacja w Polsce* 2: 296–305.
- [7] LECHICKI Cz. 1932. Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze. *Kasa im. Mianowskiego*, Warszawa, ss. VIII, 326.
- [8] LEPSZY K. 1935. Anna Wazówna, królowa szwedzka (1568–1625). W: *Polski słownik biograficzny*. T 1, Gebethner i Wolff, Kraków, ss. XVI, 480.
- [9] PAWĘSKI F. 1970. *Polskie muzealnictwo przyrodnicze*. Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie, Poznań, ss. 124.
- [10] SIARCZYŃSKI F. 1828. *Obraz wieku panowania Zygmunta III Króla Polskiego i Szwedzkiego, zawierający opis osób żyjących pod jego panowaniem [...]*. J. Schnayder, Biblioteka im. Ossolińskich, Lwów, ss. 4 nb., 398.
- [11] STAFLEU F. A. 1987. *Die Geschichte der Herbarien*. *Bot. Jahrb. Syst.* 108(2/3): 155–166.
- [12] WRZOSEK A. 1936. Bierkowski Ludwik Józef (1801–1860). W: *Polski słownik biograficzny*. T 2, Gebethner i Wolff, Kraków, s. 75–76

Alicja ZEMANEK

RECEPCJA ZIELNIKA SYRENIUSZA NA ŻMUDZI – RĘKOPIS JERZEGO PABRĘŻA Z 1814 r.

Reception of *Zielnik* (The Herbal) by Syreniusz in Żmudz – manuscript by Jerzy Pabręż from 1814

W dziale archiwalnym Biblioteki Publicznej w Wilnie znajduje się rękopis Jerzego Pabręża (1771–1849) z 1814 r., zatytułowany: *Skutki lekarskie niektórych roślin i sposób używania tychże roślin wyjęte z dzieła S[zy]mona Syreniusza, doktora Akad.[emii] Krak.[owskiej]* przez Księdza Jerzego Pabręża altarysty korcianego. Roku 1814 w Korcianach. (Sygn. F. 124, nr 1 – Ryc. 1.). Manuskrypt liczy 245 stron i jest zaopatrzony w „Indeksy” nazw: łaciński, polski i żmudzki. W krótkiej przedmowie „Do czytelnika” (Ryc. 2) autor przedstawia przyczynę, dla której podjął się tej trudnej pracy. Miała ona stanowić jego podręczny poradnik ziołolecznictwa dla ludzi ubogich, a więc pozbawionych na ogół pomocy lekarskiej w Lżej-

Ryc. 1. Karta tytułowa rękopisu Jerzego Pabręża.

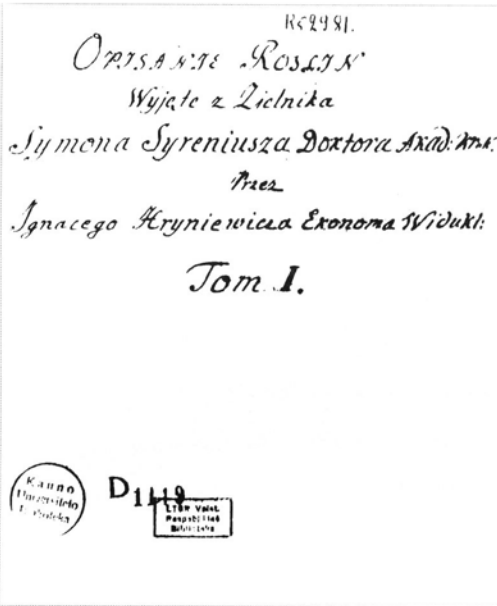
Fig. 1. The title-page of Jerzy Pabręż's manuscript.

Do Czytelnika.

Przyjmij łaskawie Czytelniku! tę krótką moją pra-
 cę, w której znajdziesz sposoby najprościejse ratowania
 ludzi biednych w różnych chorobach roślinami pospoli-
 temi, znano nieoszczędnie i szlachetnie. — Wszystko, co tu
 znajdziesz, to nie jest lek, lecz przyrodny: bądź tru-
 ny preparat choćby pojedynczego medykamentu, bądź
 mnogie in-
 gredyencye wchodzące w jeden preparat; pospiesz się
 z tem; to bo-
 wiem jest moralno dla społeczeństwa. — Przestrad' tu
 wypada, że w tej dziedzinie niektóre dozy lekarstw
 wypróbowane z Syreniu-
 szą odją mi się być za wszelkie; wypada zatem
 pierwiny zapewnić się o mocy rośliny, która się
 bierze do leczenia, a wtedy miarkować dozę,
 jaka może być przyzwyczajona w
 zadanianiu choremu. — Zaś doza w tym
 dziełku wyrażona pospolicie znajduje się dla
 osoby dorosłej od 20. do 50. lat
 mającej; jeżeli osobom młodszych lub
 starszych, w proporcji lat ich wieku,
 powinna być doza umniejszona. —
 Ale choroba jedna różnie częstokroć
 ma swoje własności; np. w gorączce
 własność gorąca patologicznego,
 własność zgniotu, osłabienia nerwów
 itd. wypada więc pierwiny choroby
 własności wysledzić dokładnie, dalek
 iwaroć, czy ta lub owa roślina
 pomocna być może do zga-
 szenia własności choroby; toż
 dopiero wzięć się do leczenia
 rośliną w Autorze wyrażoną. — Takowy
 własności do-
 rob

Ryc. 2. Wstęp do rękopisu Jerzego Pabrzeża.

Fig. 2. Introduction to Jerzy Pabrzeż's manuscript.

Ryc. 3. Karta tytułowa rękopisu I. Hryniewicza.

Fig. 3. The title-page of Ignacy Hryniewicz's manuscript.

szych, a nawet cięższych przypadkach. Poradnik jest przeznaczony dla czytelników, dla których zbyt trudne było korzystanie z oryginalnej pracy Syreniusza. Dlatego też Pabręz wybrał metody leczenia „roślinami pospolitemi i mało niewszystkim (tzn. powszechnie – *W. Gr.*) oświecić znajomymi”. Autor stwierdza, iż przepisy, podane przez Syreniusza sam sprawdził i wypróbował. Przestrzega też wszystkich, chcących zajmować się ziołolecznictwem, iż jest to zajęcie trudne, wymagające znajomości rzeczy i nieustannego kształcenia się: „[...] chcąc kogo przyzwolcie leczyć, nie dość mieć roślinę pomocną na chorobę, ale do tego [trzeba] czytać i inne dzieła medyczne”.

Jerzy Pabręz sam był lekarzem. Studiował w Wilnie, a przyrodzownictwa uczył się u F. Spitznagla (1757–1826). Studia ukończył w 1794 r. Od 1816 r. żył i pracował w Kretyndze. Jego początkowe zamiłowania botaniczne skupiały się na uprawianiu roślin leczniczych, dopiero kontakty z botanikami wileńskimi – Józefem Jundziłłem, w trakcie podróży tego ostatniego po Litwie (1821) oraz z Wolfgangiem, z którym współpracował kilka lat (1824–1829), skłoniły go do zajęcia się poważniej florystyką. Interesował się ponadto tworzeniem naukowego słownictwa żmudzkiego. Oprócz opracowanych przez niego spisów i

słowników, także korespondencja z Wolfgangiem potwierdza te zainteresowania.

Praca z 1814 r. zawierała wypisy z *Zielnika* Syreniusza uzupełnione o nowsze informacje o roślinach. Autor, jako wykształcony przyrodnik, wykorzystał system Linneusza uzupełniając swoje notatki. Pisze o potrzebie takiego zabiegu: „Że zaś opisanie roślin przez Syreniusza jest według starodawnej metody, dla uniknięcia więc trudności w poznawaniu ich właściwym przezwanie [nazwę – *W. Gr.*] każdej rośliny podług nowej metody systematycznej Linneusza, biorąc one z dzieła X. Jundziłła pod tytułem *Opisanie Roslin w prowincji W. K. L.*, w 1791 wydane”.

Ponadto spis roślin leczniczych Pabręza opatrzone jest licznymi notatkami, które uzupełniają opisy Syreniusza o wiadomości zaczerpnięte z prac K. Kluka i S. B. Jundziłła, m.in. o miejsca występowania gatunków i ich zastosowanie.

Na karcie tytułowej rękopisu Pabręza znajduje się napis „Tom II”, sugerujący istnienie pierwszego. Wyjaśnia to sam autor w notatce na stronie tytułowej oraz pisząc „Do czytelnika”: „Co do poznania każdej rośliny znajdziesz to w Syreniuszu najakuratniej napisane: lub w manuskrypcie J. P. Hryniewicza [...], który co do słowa każdą roślinę z mocą jej wypisał z Syreniusza. Ten to Hryniewicza manuskrypt niech służy za pierwszy tom niniejszemu dziełku mojemu”. Wspomniany rękopis, bogato ilustrowany, jest zbiorem opisów roślin wybranych z *Zielnika* Syreniusza oraz innych autorów, po polsku i po łacinie. Znajduje się również w Bibliotece Publicznej w Wilnie (sygn. fR nr 1305 – patrz Ryc. 3). O autorze, niestety, nie udało się odnaleźć żadnych bliższych wiadomości.

Pabręz czuł się kontynuatorem pracy Hryniewicza. Nie jest to jednak ściśle określenie, mimo że używa go sam autor. Być może praca Hryniewicza stała się dla młodego przyrodnika inspiracją, ale obaj autorzy stosują zupełnie odmienne sposoby wykorzystania starego dzieła. *Opisanie roślin* Hryniewicza to wypisy pozbawione wszelkich własnych uzupełnień, natomiast rękopis Jerzego Pabręza to przykład wykorzystania *Zielnika* jako punktu wyjścia do własnej, twórczej pracy. Oba rękopisy świadczą o recepcji dzieła Syreniusza jeszcze w XIX wieku. Brak dostępu do literatury naukowej, szczególnie na dalekiej prowincji, przedłużył poczytność i przydatność *Zielnika* o wiele lat.

Wanda GRĘBECKA

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

21. SZYMON SYREŃSKI
(SYRENIUS, SYRENIUSZ, SACRANUS)Karta tytułowa *Zielnika* (Cracoviae 1613) Szymona SyreńszkaFront page of *Zielnik* [The Herbal] (Cracoviae 1613) by Szymon Syreńsz

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – ok.1540 Oświęcim – 29 III 1611 Kraków. Szymon Syreński używał zlatynizowanej formy nazwiska: Syreniusz, Syrenius oraz Sacranus – „pochodzący z Oświęcimia”. W literaturze najczęściej używana forma nazwiska: „Syreniusz”.
2. Rodzina – ojciec Mikołaj – mieszczanin z Oświęcimia. Córki: Elżbieta (po mężu Molenda), Eufemia (po mężu Wiązownicka), Jadwiga.
3. Wykształcenie – studia na Wydziale Nauk Wydzielonych Uniwersytetu Krakowskiego (1560–1569), Uniwersytetu w Ingolstadt (1570) oraz na połączonym Wydziale Filozoficznym i Medycznym Uniwersytetu w Padwie (ok. 1573–1577), gdzie był uczniem wybitnego botanika i podróżnika Melchiorre Wielanda (Guilandina) (1520–1589).
4. Stopnie naukowe – doktor medycyny (13 II 1577) Uniwersytetu w Padwie.
5. Przebieg pracy zawodowej – lekarz we Lwowie (ok. 1578–1588), profesor medycyny Uniwersytetu Krakowskiego (1590–1611).
6. Podróże naukowe – podróżował po Europie (Niemcy, Holandia, Szwajcaria, Węgry, Włochy, na terenie ówczesnej Polski: okolice Krakowa, Lwowa, Karpaty, Podole, Pokucie), zwiedził wiele ogrodów roślin leczniczych (m.in. w Augsburgu, Heidelbergu, Moguncji, Padwie, Wenecji).
- 7a. Zakres badań botanicznych – zbierał dane o roślinach użytkowych w Europie, opierając się na literaturze (starożytnej, średniowiecznej i renesansowej), prowadził też w szerokim zakresie obserwacje roślin dziko rosnących i uprawianych w Polsce, notował nazwy, zwyczaje, sposoby użytkowania poszczególnych gatunków.
- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii, wykaz najważniejszych prac – znana jest tylko jedna publikacja botaniczna Syreniusza: *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacińskiego zowią. To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutków y mocy Zioł, wszelakich Drzew, Krzewin y Korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow, Miąsu, Żywic y Korzenia do potraw zaprawiania [...]* (w skrócie: *Zielnik*), opracowany w latach ok. 1580–1611, opublikowany pośmiernie w Krakowie, w drukarni Bazylego Skalskiego, ss. 1540, 44 nlb. Zawiera opisy roślin zielnych; rozdziały pracy poświęcone drzewom, zwierzętom i minerałom zaginęły w rękopisie. Druk sfinansowała miłośniczka botaniki, Anna Wazówna (siostra króla Zygmunta III Wazy). Pracę przygotował do druku uczeń i przyjaciel Syreniusza, Gabriel Joannicy.
- 7c. Główne osiągnięcia naukowe – *Zielnik* jest najobszerniejszym i najważniejszym staropolskim dziełem botanicznym. Zawiera opisy ok. 900 gatunków roślin użytkowych (głównie leczniczych) z całego świata oraz informacje na temat ich użytkowania oraz roli w kulturze i życiu codziennym na terenie Polski. Szerokie dane ekologiczne, dotyczące czasu kwitnienia, owocowania, wymagań glebowych i klimatycznych poszczególnych gatunków sprawiają, że Syreniusz może być uważany za pioniera myślenia ekologicznego. Terminologia i nomenklatura botaniczna, zaczerpnięte w dużym stopniu z języka ludowego, zostały przejęte przez późniejszych autorów i utrzymały się częściowo do dzisiejszego dnia. *Zielnik* Syreniusza należał do najpopularniejszych prac przyrodniczych, wydanych w Polsce przed 1800 r.

8. Działalność dydaktyczna, organizacyjna i kolekcjonerska – wykładał medycynę w Uniwersytecie Krakowskim, uwzględniając szeroko naukę o leku roślinnym.
9. Działalność w innych dziedzinach – pełnił funkcję lekarza ubogich przy Kościele Św. Barbary.
10. Ważniejsze godności i stanowiska – dziekan Wydziału Medycznego Akademii Krakowskiej (1600).
11. Wyróżnienia i odznaczenia – brak danych.
12. Inne informacje – ok. 1610 r. Syreniusz rozpoczął drukowanie *Zielnika* (własnym nakładem) w oficynie krakowskiego drukarza Mikołaja Loba, który po śmierci autora nie wywiązał się z zawartej z nim umowy i przerwał druk. Egzekutor testamentu Syreniusza, Gabriel Joannicy wydrukował *Zielnik* dzięki dotacji Anny Wazówny, w oficynie innego impresora, Bazylego Skalskiego.
13. Wykaz ważniejszych źródeł – Szopowicz H. E. 1841: *Vita Simonis Syrennii Sacrani [...]*. Cracoviae, Typ. Universitatis, ss. 6 nlb., 52; Kołodziejczyk J. 1927: Szymon Syreniusz i jego „Zielnik” *Ziemia* **12(8)**: 123–127; Feliksiak S. (red.) 1987: *Słownik biologów polskich*. Warszawa, PWN, s. 517, Ochmański W. 1967: Staropolskie herbarze i zielniki jako źródło do dziejów roślin uprawnych. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, Ser. B*, **13**: 11–15, 20–22; Szafer W. 1964: Zarys historii botaniki w Krakowie na tle sześciu wieków Uniwersytetu Jagiellońskiego. UJ – Wydawnictwa Jubileuszowe 19, Kraków, s. 32–35; Zemanek A. 1996: Z dziejów botaniki Renesansu – Padewskie inspiracje polskich zielnikarzy. *Kwart. Hist. Nauk.* **41(1)**: 43–44, 49–51; Żurkowska R. 1985: Wokół *Zielnika* Szymona Syreniusza. *Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie* **30**: 169–183; Rostański K. 1997: Szymon Syreniusz i jego dzieło. *Wiad. Bot.* **41(2)**: 7–12.
14. Materiały ikonograficzne – oryginalny wizerunek Sz. Syreniusza nieznan; istnieją dwa portrety rysowane z wyobraźni. Pierwszy z nich, zamieszczony został wraz z życiorysem Syreniusza w pracy A. Grabowskiego: *Starożytności historyczne polskie [...]*, Kraków 1840, s. 404–413, tabl. I (portret) (zob. s. 51). W nieco zmienionej wersji opublikowany przez B. Hryniewieckiego. Drugi, skopiowany (1961) przez Halinę Kosteczką z nie istniejącego dziś fresku Michała Stachowicza, znajdującego się niegdyś na ścianie Auli Jagiellońskiej Collegium Maius UJ; przechowywany w Muzeum UJ.

Alicja ZEMANEK

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

22. GABRIEL JOANNICY (JOANNICIUS, JOANICY, JOANNICKI, HANUSZEK)

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – ok. 1567 Przeworsk – 30 IV 1613 Kraków.
2. Rodzina – ojciec Jan zwany Hanuszkiem, mieszczanin z Przeworska. Nazwisko uczonego pochodzi od zlatynizowanego imienia ojca.
3. Wychowanie – studiował na Wydziale Nauk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego (1583–1590) oraz medycynę w Uniwersytecie w Padwie (1595–1597), gdzie był uczniem Prospera Alpiniego (1553–1616), sławnego badacza flory Egiptu.
4. Stopnie naukowe i dane bibliograficzne rozpraw – doktor filozofii Uniwersytetu Krakowskiego (1590), doktor medycyny Uniwersytetu Padeńskiego (12 III 1597).
5. Przebieg pracy zawodowej – wykładowca astrologii (1592–1595), profesor filozofii (1598–1609), medycyny oraz botaniki lekarskiej (1609–1613) Uniwersytetu Krakowskiego. Był pierwszym profesorem (1609–1613) katedry simplicium (botaniki lekarskiej) utworzonej w 1609 r. z fundacji Jana Zemelki.
6. Podróże naukowe – podróżował po Włoszech.
- 7a. Zakres badań botanicznych – prowadził obserwacje roślin Krakowa i jego okolic.
- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii, wykaz najważniejszych prac – znana jest jedna praca botaniczna Joannicego: *Plantarum Cracoviensium Indicem proprium latine confectum [...]*. Cracoviae in Officina Andree Petricovii, S. R.M. Typographi 1616. Praca odnotowana przez bibliografów dziewiętnastowiecznych, nie odnaleziona w dwudziestym wieku. Cytat wg Chmieleńskiej M. 1954: *Polskie bibliografie Zielarstwa*. Warszawa, s. 47.
- 7c. Główne osiągnięcia naukowe – praca Joannicego była jedną z pierwszych flor regionalnych w Europie środkowej.
8. Działalność dydaktyczna, organizacyjna i kolekcjonerska – wykładał filozofię, astrologię, medycynę i botanikę lekarską w Uniwersytecie Krakowskim.
9. Działalność w innych dziedzinach – był również autorem prac medycznych, kalendarzy astrologicznych i okolicznościowych wierszy.
10. Ważniejsze godności i stanowiska – lekarz nad-

- worny Zygmunta III Wazy i jego siostry królowy Anny, znanej miłośniczki botaniki.
11. Wyróżnienia i odznaczenia – brak danych.
  12. Inne informacje – był uczniem i przyjacielem Szymona Syreniusza, egzektorem jego testamentu i wydawcą *Zielnika* (1613), do którego napisał przedmowę.
  13. Wykaz ważniejszych źródeł – Barycz H. 1935: *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*. Kraków, Nakł. UJ, s. 599–600; Feliksiak S. (red.) 1987: *Słownik biologów polskich*. Warszawa, PWN, s. 236; Neuberg K. 1990: *Gabriel Joannicy – Przeworszczanin mało znany*. *Rocznik Przemyski* 27: 421–438; Szafer W. 1964: *Zarys historii botaniki w Krakowie na tle sześciu wieków Uniwersytetu Jagiellońskiego*, UJ – Wydawnictwa Jubileuszowe 19, Kraków, s. 32–33; Zemanek A. 1996: *Z dziejów botaniki Renesansu – Padewskie inspiracje polskich zielnikarzy*. *Kwart. Hist. Nauk.* 41(1):44–45, 51.
  14. Materiały ikonograficzne – portret G. Joannicego nieznany.

Alicja ZEMANEK

BOTANIKA ZA GRANICĄ BOTANY ABROAD

TOWARZYSTWO BOTANICZNE W LIÈGE (BELGIA)

The Botanical Society of Liège (Belgium)

Towarzystwo Botaniczne w Liège (Société Botanique de Liège) powstało w 1872 roku pod nazwą „Kółko Młodych Botaników z Liège” („Cercle des Jeunes Botanistes liégeois”). W 1941 roku Towarzystwo zostało zreorganizowane i rozpoczęło działalność pod aktualną nazwą. Towarzystwo liczy 280 członków (dane z 1995 roku), zarówno belgijskich jak i obcokrajowców. Polem zainteresowań Towarzystwa jest szeroko pojęte rozpowszechnianie osiągnięć nauk botanicznych z punktu widzenia nauki i popularyzacji wiedzy oraz problematyka ochrony przyrody. Towarzystwo zrzesza zarówno profesjonalistów botaników i mikologów, studentów i nauczycieli biologii, jak i przedstawicieli innych grup zawodowych zainteresowanych wiedzą botaniczną. O dużej aktywności Towarzystwa świadczą organizowane każdego roku liczne spotkania, w czasie których prezentowane są oryginalne referaty naukowe lub prelekcje popularnonaukowe. Tematami wystąpień są najczęściej: flora i

roślinność różnych regionów świata, studia poświęcone różnym grupom grzybów, ochrona przyrody, problemy ekologiczne i biogeograficzne. Corocznie odbywają się także organizowane przez Towarzystwo wycieczki w najciekawsze przyrodniczo regiony Belgii, w których biorą udział zarówno członkowie Towarzystwa, jak i członkowie innych walońskich towarzystw botanicznych. Wśród różnorodnych typów działalności Towarzystwa znaczny udział ma mikologia. Każdej jesieni odbywają się liczne wycieczki dla amatorów-entuzjastów, jak również liczne wystawy grzybów. W czasie wystaw prezentowane są żywe okazy grzybów oraz kultury grzybowe, filmy, programy audio-wizualne, kolekcje dydaktyczne. Znaczną uwagę Towarzystwo poświęca także roślinom leczniczym. Organizuje wystawy tych roślin, wydaje różnego typu publikacje (książki, atlasy, przewodniki itp., np. *Rośliny trujące i miododajne Belgii i regionów sąsiednich – spis bibliograficzny*).

Od 1937 roku Towarzystwo wydaje miesięcznik *Lejeunia*, *Revue de Botanique* wychodzące początkowo pod nazwą *Bulletin des Botanistes liégeois*. Publikuje ono oryginalne prace z zakresu botaniki systematycznej, fitogeografii, ekologii roślin i mikologii. Swoją nazwę czasopismo zawdzięcza botanikowi A. L. S. Lejeune, żyjącemu w latach 1779–1858, którego uważa się za prekursora belgijskiej botaniki. We współpracy z innymi walońskimi towarzystwami przyrodniczymi (Société Royale des Naturalistes de Charleroi, Cercle des Entomologistes Liégeois, Société des Naturalistes Namur-Luxembourg), Towarzystwo publikuje czasopismo *Natura Mosana*, które ukazuje się cztery razy w roku. Biblioteka Towarzystwa ma swoją siedzibę w Instytucie Botaniki Uniwersytetu w Liège. Jej zbiory tworzą głównie periodyki otrzymywane w wyniku wymiany czasopisma *Lejeunia* i jest dostępna dla wszystkich członków Towarzystwa.

Jolanta ADAMCZYK

MUZEA, ARCHIWALIA, ZBIORY MUSEUMS ARCHIVES, COLLECTIONS

WYSTAWA „ZŁOTE JABŁKA” W MUZEUM BOTANICZNYM W BERLIN-DAHLEM

Exhibition „The Golden Apples” at the Botanical Museum, Berlin-Dahlem

W Muzeum Botanicznym w Berlin-Dahlem (Botanischer Garten und Botanisches Museum Berlin-